

UOT 101.01

Vüsalə GÜLMALIYEVA

AMEA Fəlsəfə İnstitutu, kiçik elmi işçi (Azərbaycan)

esma_r86@mail.ru

SÜLH ANLAYIŞI: TARİXİ VƏ MÜASİR YANAŞMA

Məqalədə sülh anlayışına aydınlıq gətirilir, sülh haqqında mütəfəkkir və tədqiqatçıların fikirləri araşdırılır. Bildirilir ki, münaqişə və müharibələrin sülh yolu ilə həll olunması üçün insanlar daim səy göstərməlidirlər. Bunun üçün cəmiyyətdə dialoq, konsensus, razılıq olmalıdır. Eyni zamanda müasir dövrdə ən əhəmiyyətli məsələlərdən biri də sülh mədəniyyətinin formalaşmasının zəruriliyinin əsaslanmasıdır.

Məqsəd: sülhün bərqərar olmasına aparan yolları araşdırmaq

Metodologiya: tarixi və müqayisəli təhlil

Elmi yenilik: dialoq və əməkdaşlığın sülhün qarantı olması əsaslandırılır

Açar sözlər: sülh, mədəniyyət, konsensus, münaqişə, müharibə, siyasət

GİRİŞ

Tarixin bütün dövrlərində müharibə və sülh anlayışları bəşər övladının düşüncə və fəaliyyətində mühüm əhəmiyyət kəsb edərək daima müzakirə mövzusu olmuşdur. Müharibənin insan həyatında və bəşəriyyət üçün törətdiyi dəhşətli nəticələr siyasətçilər, filosoflar və alimləri müharibəyə alternativ yolların tapılması haqqında düşünməyə vadar etmişdir. Çünki bəşər cəmiyyəti yaranan vaxtdan müharibə və münaqişələrin insan həyatına, tarixi tərəqqi və inkişafa vurduğu ziyan başqa heç bir hadisə ilə müqayisə edilə bilməz. Məhz sülh anlayışı bəşəriyyətin öz varlığını qoruyub saxlaması üçün ən mühüm şərt hesab olunur.

Mütəfəkkirlərin müharibə və sülh probleminə münasibəti

Münaqişəsiz mühitin olmadığı hər zaman qeyd olunur. Burada dialektikanın əksliklərin vəhdəti və mübarizəsi qanunu kimi, harada obyekt, qarşılıqlı münasibətlər varsa, orada əksliklərin vəhdəti ilə yanaşı, ziddiyyəti də olması prinsipi yada düşür. Lakin münaqişələri müharibələr şəklində həll etmək insanların sülh şəraitində yaşamaq arzularına öz təsirini göstərərək onların sosial inkişaf və şəxsi xoşbəxtliyini yalnız sülh şəraitində mümkün olmasına inanmalarına səbəb olmuşdur. Bu istəklərə baxmayaraq, sülh anlayışının nə olduğunun, mahiyyətinin, necə və nə zaman əldə olunmasının izahı verilmədən sülhün yalnız əmin-amanlığın bərqərar olması və nizam-intizamın pozulmaması kimi başa düşülməsi yanlışlıq olardı.

Bəşər övladı artıq dərk etmişdir ki, yalnız sülh şəraitində öz şəxsi azadlıqlarına, arzularına və sosial inkişaf problemlərinin həllinə çata bilər. Qədim yunan filosofları sülhü “ən böyük yaxşılıq” kimi qiymətləndirirdilər. Buradan görünür ki, müasir dövrün alim və siyasətçilərinin müzakirə mövzusu olan sülh anlayışının kökləri çox qədimlərə gedib çıxır. Əgər Antik dövrün filosofları sülhü fəlakətlərin, qırğınların, dağıntıların qarşısında bir sədd, eləcə də insanların qazandığı uğurları qorumaq və inkişaf etdirmək üçün bir vasitə kimi başa düşürdülərsə, utopik mütəfəkkirlər sülhün qorunub saxlanması üçün ictimai qaydaların stimullaşdırıcı amil kimi oynadığı rolu önə çəkirdilər. Məhz bu ideyalar insanları daha yaxşı cəmiyyət və gələcək uğrunda öz canlarını qurban verməyə sövq etmişdir. İstər keçmiş, istərsə

də müasir mütərəqqi sosial nəzəriyyələr insanlar arasında münaqişə olmadan da dinc münasibətlərin qurulması məsələsini önə çəkmişlər. Məhz bu kontekstdə sülh, əsasən, sosial və fərdi münasibətlərin tətbiqi üçün vasitə və cəmiyyətin müəyyən vəziyyəti kimi, abstrakt bir məqsəd olaraq qəbul olunmuşdur. Təsadüfi deyildir ki, tanınmış italyan tarixçisi V. Mançelli yazırdı ki, xoşbəxtlikdən dünyada davakar siyasətçilərlə yanaşı, sülh barədə fikirləşən siyasətçilər də olmuşdur və onlar sülh konsepsiyasını verməklə yanaşı, onun həyata keçməsi üçün çalışıblar.

Bütün ictimai quruluşlarda müharibə və sülhə olan diqqət maraqlı nəticələrə gətirib çıxarmışdır. Hələ XV əsrdə Rotterdamlı Erazm “Sülh şikayəti”, XVII əsrdə Hüqo Qrotsi “Müharibə və sülh hüququ”, XVIII əsrdə İmmanuel Kant “Əbədi sülhə doğru”, XIX əsrdə Lev Tolstoy “Hərb və sülh”, Berta fon Zuttner “Silahları buraxın” əsərlərini yazmış, XX əsrdə Atatürk “yurdda sülh-cahanda sülh” ideyasını irəli sürmüşdür. Humanizm və maarifçilik ideyalarının cəmindən ibarət olan mütərəqqi sinif kimi qiymətləndirilən burjuaziyanın inkişaf etdiyi dövrün görkəmli filosofları olan T.Hobbs, H.Horotsi, İ.Kant sosial münasibətlərdəki nöqsanlara, təhkimçiliyə və müharibələrə qarşı çıxırdılar. Belə ki, son Orta əsr dövrünə mənsub humanist mütəfəkkirlər bəşəriyyətin inkişafına müharibənin mənfi təsiri və əbədi sülhün bərqərar edilməsi haqqında təsəvvürlərini ifadə etmişlər. Lakin bu mütəfəkkirlərin tarixi proseslər haqqındakı fikirləri kapitalizmin inkişaf qaydaları barədə məlumatsızlıqdan irəli gəlirdi. Maarifçilik hərəkatının nümayəndələri müharibənin səbəblərini feodalların xarakterində, şəxsiyyətində, mal-dövlətə, hakimiyyətə olan hərisliklərində görürdülər. Volterin “Müharibəyə qarşı” əsərində müharibə kəskin tənqid olunsada, ancaq bu tənqidi fikirlər müharibənin qarşısını almağa imkan vermir. Ancaq nə Volter, nə də digər maarifçi filosoflar cəmiyyətdə bir-birinə zidd olan siniflərin yaranmasına səbəb olan istehsal vasitələri üzərində xüsusi mülkiyyətə əsaslanmanı görmürdülər. Klassik alman filosofu İ.Kant sülhü qorumaq və saxlamaq üçün sosial və siyasi şəraitlərin yaranmasını vacib sayırdı. O, münaqişələrin qarşısını almaq üçün dövlətlərin birliyinin yaradılmasını dəstəkləyir və əxlaq normalarına hörmət olmadan bu məsələnin müsbət həllinin mümkünlüyünü görmürdü. Onun bu fikirləri o dövrün ən mütərəqqi nəzəriyyəsi sayılırdı. Əlbəttə, əxlaqi qaydalarla münaqişələrin həll olunması ideyası qeyri-real, mücərrədlik daşıyır. Klassik alman filosofu Hegel isə özünün tarixi məntiqi anlayışında müharibə və sülhü “tarixi zərurət” kimi qəbul edərək onu daha dərinləndirirdi. [2,s.34] İnqilabi inkişaf dövründə burjuaziya müharibəni kəskin şəkildə tənqid etsə də, tarixi proses göstərdi ki, onu insan həyatından çıxarmaq qeyri-mümkündür. Maarifçilərin vəd etdikləri “əbədi sülhü” “işğal müharibələri” əvəz etmişdir. Hərbi strategiya anlayışının banisi Karl fon Klauzviçə məxsus olan “Müharibə siyasətin zorakı yollarla davamıdır” fikri o dövrün əsas istiqaməti idi. [1,s.12] Dövlətlər öz milli maraqlarını bütün mümkün vasitələrlə, o cümlədən müharibələrlə təmin etməyə çalışmışlar.

Sülh bütün humanist cəmiyyətlərin ayrılmaz tərkib hissəsi kimi qəbul edilərək zaman və məkan daxilində dəyərlər toplusu kimi izah olunur. Onu da qeyd etməliyik ki, burjua ictimai quruluşunun inkişafına qədər insanlar sülh haqqında və onun izahını tapmaqda çox maraqlı olmuşlar, problemi anlamaq üçün rəngarəng mülahizələr irəli sürmüşlər. Bütün sülh haqqında mülahizələr sonrakı dövrlərdə onun tərfi barədə olan müzakirələrin əsasını qoymuşdur. Praktikada sülhün əldə edilməsi, müharibələrin qarşısının alınması, dövlətlərarası münasibətlərin tənzimlənməsi ilə bağlı ilk real addım Avropada Vestfal Sülh Müqaviləsinin imzalanmasıdır. Bu müqavilə demək olar ki, bütün Avropa dövlətlərinin cəlb olunduğu 30 illik müharibənin sona yetməsi nəticəsində 1648-ci ildə imzalanmışdır.

XX əsrin 60-70-ci illərində sülhün inkişafı tədqiqatı ilə məşğul olan alimlər sülhə tərif vermək üçün müxtəlif fikirlər irəli sürülməsi tələbatını yaratmışlar. Bəzi tədqiqatçılar sülhə tərif verilməsinin qeyri-mümkünlüyünü irəli sürür, bəziləri (məsələn, C.Qaltunq və b.) sülhün

müəyyənləşdirilməsinin, sülh mədəniyyətinin inkişafında ölkələrin siyasi rejimləri ilə birlikdə bilavasitə məsuliyyət daşıdıqları kimi fərqli yanaşmalar irəli sürmüşlər. Zaman keçdikcə isə sülh anlayışına böyük önəm verilərək sülh şəraitinin yaranması üçün təhlükə törədən və onun qarşısını alan vəziyyətlərin təhlili artıq tətbiqi elm sahəsi kimi xarakterizə olunmağa başlamışdır. 70-ci illərin ortalarında Q.Pitc mövcud vəziyyətə tənqidi yanaşaraq yazır: “Müharibə elmi özünün ən yüksək həddinə çatsa da, sülh elmi barədə söhbət gedə bilməz. Bir tərəfdən, indiyə kimi açıq-aşkar qeyd olunmuşdur ki, sülh üzrə olan tədqiqatın siyasi cəhətdən nələrin ediləcəyini təklif etmək üçün heç bir fikri yoxdur. Digər tərəfdən məlumdur ki, bu cür fikirlər heç bir siyasi dəstək qazana bilmir. Mövcud hakim qüvvələr hazırkı vəziyyətin qorunub saxlanılmasında maraqlıdırlar. İndiki dünyada hazırkı vəziyyətin saxlanılması müharibəyə yol açır. Sülhü bərqərar etmək istəyən şəxslər dünyanı dəyişməli və yeni qayda-qanunlar tapmağa çalışmalıdırlar. Hər hansı bir yeni qayda-qanun mövcud quruluşu məhv etməyə yönəlib və sülhün mütləq reallıq məzmunu bundan asılıdır. Lakin sülh elmi hakimiyyətin bölüşdürülməsinə yönəlib və bu da qüdrətli dövlət aparatlarının idarəçilərinin maraqlarına ziddir. Hərb elmi isə mövcud siyasi quruluşla uyğunlaşır. Lakin sülh elmi siyasi aralıqda dəyişir. İndiyə kimi real nəyinsə əldə olunmaması heç də təəccüb doğurmur”. [3,s.166] Pitc məhz bir-birinə zidd istehsal münasibətlərinin mövcud olan cəmiyyətlərdə sülhün “yeni qayda-qanun” tələb etməsini istəyən sülh tədqiqatçılarının üzləşdikləri çətinlikləri lazımınca təsvir edir. Lakin o, müasir dünyada sülhü qoruyub saxlamaq və sülh elminin inkişafı üçün mühüm sosial şəraitin mövcud olduğunu qeyd etmir. Keçən əsrin son iyirmi ilində görkəmli alimlər C.Qaltunq, K.Bouldinq, B.Rölinq kimi bir çox sülh tədqiqatçıları müharibəyə münasibətdə sülhün mürəkkəb bir proses olduğunu göstərmək üçün çox işlər görmüşlər. C.Qaltunqa görə, hətta yeni ədalətli və demokratik cəmiyyətlərdə dünyəvi qaydaların mövcudluğu belə, sülhün mümkünlüyünü bərqərar etmir. O, “sülh-müharibənin olmamasıdır” kimi mənasız tərifləri qəbul etməyərək, sabit sülh yaratmaq üçün qayda-qanunların sosial-iqtisadi inkişafını nəzərdə tuturdu. O qeyd edirdi ki, sülh bir vəziyyət deyil, əvvəlki dövrlərin uğurla tamamlanması, cəmiyyətin fəaliyyətinin müəyyən dövründə əsas məsələlərin üzərində cəmlənməsi şəraitində əldə oluna biləcək son mərhələdir, prosesdir. [4,s.108] Lakin bu konsepsiyanın çatışmayan cəhəti neqativ və pozitiv sülhün mövcud ictimai qaydalardan necə asılı olması barədə yetərli qədər araşdırma aparılmamışdır.

Daha sonralar sülh anlayışına dəqiq izah verilməyə başlandı. Nəhayət, “tənqidi sülh araşdırmaları”nda sülhə hakimiyyətin müxtəlif şəkildə bölünməsinə əks çıxan proses kimi yanaşılmışdır. Pitc və digər alimlər sülhü qlobal problemlərlə əlaqələndirməklə xarakterizə edirdilər. O, bəşəriyyətin 2/3 hissəsini təşkil edən qidaya ehtiyacı olan insanların ən azı iqtisadi cəhətdən təminatı üçün dövlətlərarası effektiv yükdaşıma sistemi; Planetin qida ehtiyatı üzərində sərhədləri aşan nəzarəti; Mövcud xammal və enerji üzərində sərhədləri aşan nəzarəti; Dünya müharibəsini mümkünsüz edəcək hərtərəfli tərksilah və silah üzərində nəzarəti; Qlobal çirklənmənin ən pis formaları, xüsusilə də okean sularının çirklənməsi ilə mübarizə aparmaq gücünə sahib sərhədləri aşan müəssisənin qurulması kimi amillərin lazım olduğunu qeyd edirdi. Hazırda sülhün qorunmasına təhlükə yaradan, müharibə və münaqişələrin baş verməsi səbəbi kimi çıxış edəcək digər bir amil kriminal ünsürlərdir. Bu gün kriminal qruplaşmalar və onların cinayətkar şəbəkəsi insan həyatının bütün sahələrinə müdaxilə etmişdir. Son illərdə mütəşəkkil cinayətkarlıq, qacqmalçılıq, silah və narkotik alveri, strateji xammal satışı, insan alverinin kriminal fəaliyyət sahələrinin genişlənməsi sülhü təhdid etməkdədir.

Sülhün qorunması global problem kimi

Sülh-insan arasında əlaqə axtarılarkən nüvə və digər kimyəvi müharibələrin sivilizasiyanın sonuna gətirəcəyinin, məhz ona görə də sülhü qoruyub saxlamağın global bir problem kimi qabardılması vacib şərtidir. Yer üzündə sülhün qorunması tərkisilahlı və məhdudiyyət sisteminin olmasını tələb edir və digər global məsələlərin həllinə şərait yaradır. Siyasi və hərbi gərginliyin azalması sülhün tərifinin əsas hissəsini təşkil edir. Müasir dövrdə sülhün tərifini verməyə çalışan tədqiqatçılar isə onu (sülhü) gərginliyin azaldılmasına xidmət edən bir proses kimi nəzərdən keçirirlər. Sülhün qorunub saxlanması, gərginliyin azaldılması prosesi ilə məşğul olan fikir sahiblərinin məqsədləri müxtəlif olduğuna görə bu prosesin gedişatının gedişatının özü də mürəkkəb və ziddiyyətlidir. Təbii olaraq belə bir sual ortaya çıxır. Sülh nədir? Onu necə başa düşmək lazımdır? Kim sülhə əngəl törədir?

Beynəlxalq sülh dedikdə, mahiyyət etibarilə fərqli iqtisadiyyata, siyasətə, mədəniyyətə, texniki nailiyyətlərinə görə fərqlənən cəmiyyətlərə, dövlətlərə xas münasibətlərin inkişafı və transformasiyası başa düşülür. Bu anlayış istər sivil dövlətlərin sülhsevər qüvvələri, istərsə də demokratik dövlətlərin, inkişaf etməkdə olan cəmiyyətlərin sülhsevər qüvvələri tərəfindən irəli sürülərək qorunub. Uzun illərin mübarizəsinin məhsulu olan dövlətlərarası sülh beynəlxalq münasibətlərdə, eləcə də bir çox sahələrdə müsbət istiqamətdə inkişafı təmin edir. G.Stobi dövlətlər arasında sülhü antaqonist sosial sistemlər və dövlətlər arasında sabitlik kimi izah edir. [3,s.168] O həmçinin vurğulayır ki, dövlətlərarası sülh o zaman mümkün olur ki, sülh içində birgəyaşayış mümkün olsun. Bu gün vacib olan- müharibəyə apara bilən təhlükəli konfliktlərdən qaçmaqdır. E.O.Çempieulun fikrincə isə, dövlətlər arasında sülh, əslində, konfliktlər zamanı daha az güc tələb edən həll yolları arasında bir seçimdir. Onun fikrincə, “konflikti azaltmaq onun aradan qaldırılması və ya onun dəyişdirilməsi demək deyil”. [3,s.169] O həmçinin vurğulayır ki, sistemlər arasında konfliktlər və ya ziddiyyətlər, sadəcə, dövlətlər arasında sülh ilə aradan qaldırıla bilməz. Digər əsas məsələlərdən biri dövlətlərarası sülh probleminin ideoloji tərəfi, mahiyyəti, xarakteristikasının müəyyənləşdirilməsidir. Bu aspektdə sülhün inkişaf istiqamətində onu dəstəkləyən, dəstəkləməyən faktorların obyektiv və subyektiv tərəflərini aydınlaşdırmaq lazımdır. Müasir dövrün dövlətlərarası inkişaf münasibətlərinə baxsaq görürük ki, dövlətlərarası sülh kifayət qədər inkişaf etmişdir. Bu sahədə ən uğurlu addım Avropada sülh və əməkdaşlıq haqqında ikitərəfli razılaşmanın əldə edilməsidir. Düzdür, müəyyən mərhələlərdə bir sıra ölkələr bu istiqamətdə çətinliklərlə üzləşmişdilər. Qeyd etməliyik ki, dövlətlərarası siyasi sülh ilə hərbi sülh nisbi müstəqil sahələrdir və siyasi sülhün avtomatik olaraq hərbi sülhü izləməsi mütləq deyil. Bu gün əsas vəzifə silahlanmanı azaltmaqla, siyasi sülhü gücləndirməkdir. [5, s.85] Bu tədrici silahlanmanı azaltmağın iqtisadi mümkünlüyü bir çox ölkələrin tədqiqatçıları tərəfindən sübut edilmişdir. Silahlanma, şübhəsiz ki, dövlətlər arasında sülhü çətinləşdirən əsas faktorlardandır. Silahlanmaya qarşı mübarizə bütün bəşəriyyətin problemi olduğundan bu sahədəki razılaşmalar dövlətlər arasında əldə edilən siyasi sülhü ifadə edir. Dövlətlərarası sülhün inkişafında elmi və iqtisadi əməkdaşlığın çox böyük rolu var. Burada elmi əməkdaşlıq antaqonist sistemlər arasında sülhü gücləndirən əsas amillərdən biridir. Sülhün əldə edilməsində elmi faktorlar nə qədər önəmlidirsə, sosial faktorlar da o qədər əhəmiyyətlidir. Sülh ideal məqsəd deyil, həm də sosial tələblər, maraqlar deməkdir. Siniflər arasında ziddiyyətlərin həll edilməsi üçün sülhü məqsədə çevirmək lazımdır. Müharibələrin qarşısının alınması beynəlxalq aləmdə sosial gücün sülhün tərəfdarı olan qrupların xeyrinə dəyişməsindən asılıdır. Sülh daha çox dinamik və sabit inkişaf proseslərini özündə ehtiva edən, daha çox dinc şəraitdə mülayim yaşamaq, hər hansı bir silahlı qarşıdurmanın əksi olan vəziyyətdir. 1980-ci illərdən sonra XXI əsrdə beynəlxalq münasibətlərdə vəziyyətin daha da

mürəkkəbləşməsinə Əfqanıstan, İraq, Suriya, İsrail-Fələstin məsələlərini nümunə kimi göstərmək olar.

XXI əsrdə geosiyasi mübarizənin başlıca hədəfləri kimi, mədəniyyətlər, sivilizasiyalar və dinləri göstərmək olar. Lakin onlardan hər hansı birinin hökmranlığı deyil, ortaq dialoqu və əməkdaşlığı sülhün qarantı kimi çıxış edir. Ümumdünya Sülh Federasiyasının təmsilçisi T. Nisivaki qeyd edir ki, sülh və dözümlülük mədəniyyətinin təbliğinə geniş yer verilməsi qloballaşan dünyada prioritet məsələdir.

Müasir dövrdə sülh anlayışına xüsusi diqqət yetirilməsinə bir nümunə kimi Beynəlxalq Sülh Gününün qeyd olunmasını göstərmək olar. Məhz Beynəlxalq Sülh Günü 1981-ci ilin sentyabrında Birləşmiş Millətlər Təşkilatının (BMT) Baş Assambleyası tərəfindən irəli sürülüb. Övvəllər bu əlamətdar gün hər il sentyabr ayının 3-cü çərşənbə axşamı qeyd edilirdi. Lakin 20 il sonra, 2001-ci ildə Birləşmiş Krallıq tərəfindən təklif olunan qətnamə ilə 2002-ci ildə BMT-nin Baş Assambleyası tərəfindən yekdilliklə Sülh Günü üçün 21 sentyabr dəqiq tarix kimi müəyyənləşdirilmiş və bu tarixin “qlobal atəşkəs və qeyri-zorakılıq, həmçinin bütün xalqları və insanları gün ərzində hərbi əməliyyatları dayandırmağa çağıran gün” olaraq qeyd edilməsi qərara alınmışdır. BMT bütün ölkələri və xalqları Beynəlxalq Sülh Günü münasibətilə hərbi əməliyyatların dayandırılmasına və sülhlə bağlı ictimai məlumatlandırma formatlı bayram tədbirləri keçirməyə çağırır. Burada bir məsələni qeyd etmək lazımdır ki, sülh və inkişaf bir-birilə qırılmaz surətdə bağlıdır. [6,s.12] Çünki sülhsevər xalqların tarixinə nəzər salsaq, həmin ölkələrin istər mədəni, istər iqtisadi, istərsə də siyasi cəhətdən inkişaf səviyyəsini görə bilərik. Burada rasionallıq, ağıl amili də önəmli xarakter kəsb edir. Hegelin qeyd etdiyi kimi, əkslik, ziddiyyətlilik, fərqlilik inkişafın hərəkətverici qüvvəsidir. Lakin bu fərqliliyi, əksliyi, ziddiyyətliliyi yalnız ağıl sayəsində vəhdət halına gətirmək olar. İnkişaf və tərəqqi ağıl, şüur, təfəkkür və dərk etmə səviyyəsindən asılıdır. İkinci Dünya müharibəsinin ağır nəticəsini görən Albert Eynşteyn qeyd edirdi: “Mən iki cür sonsuzluq tanıyıram: birincisi, kainatın hədudsuzluğu, ikincisi insanların ağılsızlığı....”. Məhz elmin inkişafı bizə göstərdi ki, üzərində yaşadığımız Yer planeti bizə böyük görünsə də, ətrafında fırlandığı Günəş sistemində, ucsuz-bucaqsız kainatda balaca ulduz kimi yer tutur. Bizim iradəmizdən asılı olmayaraq bu sonsuz kainatdan Yer planetinə gələcək hər hansı fəsadları biz ayrı-ayrı dövlətlərin nümayəndəsi kimi yox, bəşəriyyətin övladı kimi qarşılayacağıq. Ona görə də istər təbiətdən, istərsə də cəmiyyətin ziddiyyətlərindən gələn fəsadları yalnız intellekt, ağıl sayəsində həll etmək olar. Fərd qismində ailəsini, yaşadığı cəmiyyəti və bununla birlikdə bəşəriyyəti sevən ağıllı insan harmoniyanın, sakitçiliyin, sülhün, dincliyin hamıya xeyirli olacağını çox yaxşı başa düşür. Bunu təkcə danışmaqla yox, həm də əməldə göstərmək lazımdır. E.Ruzveltin yazdığı kimi: “Sülh haqqında danışmaq kifayət deyil, kimsə sülhə inanmalıdır. İnanmaq da kifayət deyil, kimsə sülh üçün nəşə etməlidir”. Bu əməllər sırasına humanizmi, ünsiyyəti, dialoqu, sazişi, tolerantlığı, qeyri-zorakılığı, konsensusu və digər metodları, həll vasitələrini aid etmiş olarıq. Bəli, bu gün dünyadakı müxtəlif yönümlü haqsızlıqlar, ürəkaçıdan vəziyyətlər insanlığı narahat edir. Bu problemlərə bir element, hissə kimi-fərd və bir tam, sistem kimi-cəmiyyətlər, dövlətlər biganə qalmamalıdırlar. Çünki dünyanın problemi elə insanın problemidir. Bu metodlar vasitəsilə qarşılıqlı anlaşma, birgəyaşayış, inkişaf təmin olunur. Bunu qəbul edən insanlar bir-birlərini qəbul edərək, bir-birlərinə kömək edərək və öz xoşbəxtliklərini başqalarının bədbəxtliyi üzərində qurmayaraq, birbaşa tolerantlığı qəbul etmiş olurlar. Sülhə gedən yol uğrunda müəyyən addımlar atılmalıdır. Məhz bu addımlar sülhü təmin edən amillərdir. Bunların sırasına biz ilk növbədə barışığın əldə olunması, konsensus, kompromis, təbət və güzəştə getməni, qeyri-zorakı metodları və s. vasitələri aid edə bilərik. Barışığın əldə olunması iki ən ümumi yolla- dinc və məcburetmə vasitəsilə həyata keçirilir. Bu barışmanı reallaşdıran vasitə isə danışıqların,

dialogların aparılmasıdır. Dialoglardan bəhs edərkən onun ünsiyyətin bir növü olduğu qeyd edilir. M. Baxtin qeyd edirdi ki, dialog zamanı bir yanaşma digəri ilə qarşılaşır, sözün müəyyən mənasında onunla toqquşur, nəticədə isə bu yanaşmaların hər birinin məhdudluğu və birtərəfliliyi aradan qalxır. Danışqların aparılması qarşılıqlı güzəştə getməyə, mövcud şəraitə sakit diqqət yetirməyə və mövqelərin açıq şəkildə nümayiş etdirilməsinə imkan yaradır. Danışqlar zamanı riayət olunması tələb olunan qaydalar sırasına bir-birinin hüquqlarına hörmət etmək, qarşı tərəfin sözünü kəsməmək, qarşı tərəfin nöqteyi-nəzərinə anlaşıma nümayiş etdirmək, qarşı tərəfin konfliktini necə qəbul etməsini izah etmək, müzakirə predmetini aydın formulə etmək, ümumi nöqteyi-nəzər ifadə etmək, aralarındakı yaranan konfliktin məzmununu yenidən təsvir etmək, məsələnin ümumi həll yolunu axtarmaq və digər məsələləri aid etmək olar. Danışqların ən yüksək pilləsini isə konsensus təşkil edir. Konsensusun əsas şərti qarşı duran tərəflərin bir-birinə, başqa düşüncəyə dözümlülüyün olmasıdır. Robert Dahl da qeyd edirdi ki, konfliktin tənzimləmənin mahiyyəti konfliktə iştirak edən tərəflərin bir-birinin maraqlarına qarşılıqlı dözümlülüyüdür. [7,s.12] Konsensus prosesində qarşı duran tərəflər onun hazırlanmasında şüurlu və rəşional şəkildə iştirak edirlər.

Sülh amilinin müsbət meyar kimi qəbul olunması bütün dünya dinlərində də (xristianlıq, iudaizm, buddizm, islam) müşahidə olunur. Çünki dinlərarası konfliktlər millətlərarası konfliktlərdən daha dəhşətli, faciəli, qəddar qarşıdurma hesab olunur. Bütün dünya dinləri sülhü ümumbəşəri mənəvi dəyər kimi qiymətləndirərək onun gücünü istər sosial, istərsə də bəşəri konfliktlərin yeganə və ədalətli həlli üsulu kimi görürlər. Münaqişələri məhəbbət və həqiqətin gücü ilə, şərin və ədalətsizliyin isə vicdan vasitəsilə aradan qaldırılması tövsiyə olunur. Məhz bu dinlərdə humanizmin təbliği buna misal ola bilər. Humanizm prinsiplərinin icra olunmasının çox böyük əhəmiyyəti vardır. Humanizm ruhi-mədəni hadisə kimi, sivilizasiyanın başlıca məzmununu təşkil edir və özünü müxtəlif xüsusiyyətlərdə: etik normalarda, sosial ideallarda, ruhi dəyərlərdə, iradə azadlıqlarında, şəxsiyyətin hüququna və ləyaqətinə hörmətdə, ədalət hissində və s. ifadə edir. Bu dediklərimiz, demək olar ki, əsl sivil cəmiyyətin əsas göstəriciləridir.

NƏTİCƏ

Məqaləni yekunlaşdıraraq belə nəticəyə gəlmək olar ki, sülh anlayışı hər zaman mühüm hadisə kimi təhlil olunmuşdur. Müasir dövr ölkələr arasında qarşılıqlı anlaşma yaradaraq əlaqələrin güclənməsini tələb edir. Çünki istiqamətindən asılı olmayaraq, münaqişələrin gərginləşdirilərək müharibə, dava, narazılıq səviyyəsinə çatdırılması təkcə bir region çərçivəsində qalmayaraq, global bəlaya çevrilə və global ağır nəticələr verə bilər. Çünki hazırkı münaqişələr ənənəvi münaqişələrdən tamamilə fərqlənir. Bunu texnologiyanın hədsiz dərəcədə təkmilləşməsi ilə izah etmək olar. Bütün hallarda münaqişələrin nəticələri cəmiyyətin həyatına dağıdıcı təsir göstərir. Hər kəsin təbii arzusudur ki, o, gözəl dünyada yaşasın. Bunun üçün insan təfəkküründə “sülh mədəniyyəti” formalaşmalıdır. Sülhün özü mütləq dəyər olduğuna görə onun bərqərar olması üçün bütün lazımi addımlar atılmalıdır. Çünki sülh çox çətin əldə edilən və asanlıqla itirilən xoşbəxtlikdir. Hər şeydən əvvəl, mənim fikrimcə, insan özünü təkmilləşdirməlidir. Roma klubunun rəhbəri A. Peccei də vurğulayırdı ki, sülh və digər global problemlərin həllinin açarı insani keyfiyyətlərin təkmilləşməsindədir. İlk növbədə təkmilləşmək üçün insan dünyagörüşünü, şüurunu müsbət olan istiqamətə yönəltməli və biliyə, təhsilə yiyələnəlidir. Çünki dünyada fiziki müharibələrdən daha dəhşətli, təhlükəli anlar olmuşdur ki, belə anlarda bəşəri mövcudluğun salamat qalması üçün güc deyil, mənəviyyət həlledici rol oynamışdır. Həmçinin məhz bilik sayəsində insanlar sivilizasiyanı cahillikdən, dahini nadandan fərqləndirirlər. İnsan bilikli olaraq dərk edir ki, onu xoşbəxt edən

amil harmoniyadır, sülhdür. İnsanın həmişə ədalətə can atması onun əzəli keyfiyyəti olduğuna dəlalət edir. İnsanın da, dünyanın da gözəlliyi məhz bundadır.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Abbasbəyli A.N., Darabadi P.Q. Konfliktologiya (dərslük). Bakı, 2006.
2. Черепанова Е.С. «Философия конфликта». Учебное пособие. Екатеринбург: Из-во Уральского университета, 2016.
3. Alfred Bonisch, Elements of the Modern Concept of Peace. ISSN 0022-3433. Journal of Peace Research, N 2, Vol XVIII, 1981.
4. Galtung J. Peace by peaceful means, Development and civilization. PRIO, London.
5. Galtung J. Theories of conflict. Definitions, Dimensions, Negations, Formations, 1973.
6. Charles Webel, J. Galtung. Handbook of peace and conflict. 2007.
7. Dayl R. Ways of War and Peace: Realize, Liberalize and Socialize. New-York, 1997.

Вюсалия ГЮЛЬМАЛИЕВА

ПОНЯТИЕ «МИР»: ИСТОРИЧЕСКИЙ И СОВРЕМЕННЫЙ ПОДХОДЫ

Резюме

В статье разъясняется сущность понятия «мир», анализируются взгляды мыслителей и исследователей о понятии «мир». Отмечается, что люди всегда стремятся к мирному решению конфликтов и войн, а для этого в обществе должны быть диалог, консенсус и согласие. Обосновывается также необходимость формирования культуры мира, который является одним из важнейших вопросов современности.

Цель: изучить пути достижения мира

Методология: историко-сравнительный анализ

Научная новизна: утверждается, что диалог и сотрудничество должны быть гарантом мира

Ключевые слова: мир, культура, консенсус, конфликт, война, политика

Vusala GULMALIYEVA

NOTION “PEACE”: HISTORICAL AND MODERN APPROACHES

Abstract

The article clarifies an essence of notion “peace”, investigates the views of thinkers and researchers on notion “peace”. It is noted that people always strive for peaceful solution of conflicts and wars, but for this in a society a dialogue, consensus and agreement should be as well there is grounded necessity of the formation of culture of peace as one of the most important issues of contemporaneity.

Purpose: To research ways leading to stable peace;

Methodology: historical and comparative analysis;

Scientific novelty: it is affirmed that dialogue and collaboration should be guarantee of peace;

Keywords: peace, culture, consensus, conflict, war, politics

Rəyçi: AMEA Fəlsəfə İnstitutunun şöbə müdürü, f.e.d., prof. Sakit Hüseynov

Qəbul edilib: 28. 09.19